

**BIZNESNI REJALASHTIRISH VA KREDIT Olish
MUVAFFAQIYAT OMILLARI**

Andijon shahar 1-son politexnikumi

Biznes asoslari fani o'qituvchisi

Satvoldiyeva Dildora Mashrabovna

91 617 36 55

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola kichik va o'rta biznes subyektlari (KÖB) uchun biznesni samarali rejalashtirish va moliyalashtirishning muhim manbai bo'lgan tijorat kreditlarini olish jarayonlarini chuqur tahlil qiladi. Tadbirkorlik faoliyatining muvaffaqiyati ko'p jihatdan puxta o'ylangan biznes-rejaga, shuningdek, moliyaviy maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan tashqi resurslarni jalb qilish qobiliyatiga bog'liqdir. Maqolada biznes-rejaning asosiy tarkibiy qismlari, uning kredit olishdagi ahamiyati, banklar tomonidan kredit qarorlarini qabul qilish mezonlari va kreditlash jarayonida uchraydigan asosiy xavflar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kredit resurslaridan oqilona foydalanish va qarzdorlik yukini boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari biznes-rejalashtirish kredit olish uchun rasmiy talab bo'libgina qolmay, balki biznesning barqaror o'sishini ta'minlovchi strategik vosita ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Biznesni rejalashtirish, Kredit olish, Biznes-reja, Moliyalashtirish, Kredit xavfi, Kreditlash mezonlari, Tadbirkorlik, Investitsiya, Kichik va o'rta biznes.

Bank kreditlari KÖB uchun eng keng tarqalgan va samarali tashqi moliyalashtirish manbai bo'lib xizmat qiladi. Kredit olish jarayoni faqatgina arizani topshirishdan iborat emas, balki puxta **strategik rejalashtirishni** talab qiladi. Tadqiqotimizning asosiy maqsadi shu ikki jarayonni uyg'unlashtirib, moliyaviy barqarorlikka erishish omillarini ochib berishdan iborat.

1. Biznesni rejalashtirishning nazariy va amaliy asoslari

Biznes-reja — bu xarita. Agar bankni oʻrmonga qiyoslasak, biznes-reja — tadbirkorning oʻsha oʻrmondan xavfsiz va samarali oʻtishini taʼminlaydigan aniq xaritadir.

Biznes-rejaning asosiy funksiyalari (Nima uchun reja yoziladi?)

- **Strategik funksiya:** Kompaniyaning 3-5 yillik maqsadlarini, bozorga kirish usullarini va raqobatchilardan ustunlikni belgilab beradi.
- **Rejalashtirish funksiyasi:** Joriy faoliyatni modellashtiradi, yaʼni qancha xomashyo kerak, qancha odam ishlaydi va qancha mahsulot sotiladi – bularning barchasini prognoz qiladi.
- **Nazorat funksiyasi:** Rejada belgilangan koʻrsatkichlar (masalan, sotuv hajmi) haqiqatda erishilgan natijalar bilan solishtirishga imkon beradi.
- **Investitsion funksiya:** Aynan shu funksiya banklar bilan muloqotda asosiy vosita hisoblanadi. U bankka loyihaning iqtisodiy jihatdan **asoslanganligi** va **daromad keltirish salohiyatini** isbotlaydi.

Biznes-rejaning muhim tarkibiy qismlarining kreditlashdagi oʻrni

1. Marketing rejasi: Bankka loyihaning bozorga chidamliligini koʻrsatadi. Agar talab yoʻq boʻlsa, eng yaxshi loyiha ham kreditni qoplay olmaydi.
2. Ishlab chiqarish (Operatsion) rejasi: Kreditni ishlab chiqarishga kiritishning texnologik va logistik asoslarini taqdim etadi. Bu qism xarajatlar tahlili uchun muhim.
3. Moliyaviy reja (Eng asosiysi!): Kredit qarorini qabul qilishda bank 80% eʼtiborini shu qismga qaratadi. Unda quyidagi asosiy jadvallar boʻlishi shart:
 - Daromad va Xarajatlar prognozi (P&L): Sof foydani koʻrsatadi.
 - Pul oqimlari (Cash Flow) jadvali: Kredit toʻlovlari amalga oshiriladigan *naqd pulning* qayerdan kelishi va qayerga ketishini koʻrsatadi. Bank uchun naqd pul (cash) foydadan muhimroqdir.
 - Mablagʻlarni qoplash muddati (Payback Period): Loyihaning investitsiyani qancha vaqtda oʻzidan chiqarishini aniqlaydi.

2. Kredit olish jarayoni va biznes-rejaning oʻrni

Banklar loyiha qanchalik yaxshi ekanligini baholash uchun butun dunyoda tan olingan mezonlar tizimini qoʻllaydi. Eng mashhuri bu **"5 C" modelidir**.

Kreditlash mezonlari (5 C modeliga asoslanib):

Mezon (C)	Ma'nosi (Kreditlashdagi talqin)	Biznes-rejadagi aks etishi
Character (Xarakter)	Tadbirkorning halolligi, oldingi kredit tarixi va obroʻsi.	Tashkiliy reja da jamoa va rahbar haqidagi ma'lumotlar, shaxsiy kredit reytingi bilan tasdiqlanadi.
Capacity (To'lov qobiliyati)	Kreditni asosiy faoliyatdan kelgan daromad hisobiga qaytarish qobiliyati.	Moliyaviy reja (Cash Flow) va DSCR koeffitsienti bilan ilmiy asoslanadi.
Capital (Kapital)	Loyihaning umumiy qiymatiga tadbirkorning oʻzi kiritgan shaxsiy ulushi.	Moliyaviy reja da aniq koʻrsatiladi (banklar kamida 20-30% oʻz mablagʻini talab qiladi).
Collateral (Garov)	Kredit ta'minoti (koʻchmas mulk, uskunalar).	Operatsion reja da garov sifatida taklif etilayotgan aktivlar va ularning bahosi yoritiladi.
Conditions (Sharaitlar)	Kreditning maqsadi va tarmoqdagi umumiy iqtisodiy sharoitlar.	Marketing rejasida tarmoq tahlili va loyihaning maqsadi (masalan, ishlab chiqarishni kengaytirish) yoritiladi.

Amaliy misol: Jismoniy shaxs tomonidan 300 mln. soʻm kredit olishni rejalashtirish (24 oyga)

Faraz qilaylik, **jismoniy shaxs** kichik kafelar tarmogʻini kengaytirish uchun 300 000 000 soʻm miqdorida tijorat kreditini **24 oy** muddatga (2 yilga) olmoqchi. Bankning oʻrtacha yillik foiz stavkasi (foizlar) 28% deb olamiz.

Parametr	Qiymati	Izoh (Bank talqini)
Kredit summasi	300 000 000 soʻm	Asosiy qarz
Kredit muddati	24 oy (2 yil)	

Yillik stavkasi	foiz	28%	
Kredit maqsadi	Kafelarning jihozlanishi va inventar xaridi	Aniqlik (Conditions)	

1. Rejalashtirish (Moliyaviy tahlil)

Tadbirkor o'zining biznes-rejasida shuni asoslashi kerakki, yangi kafe har oyda bu to'lovlarni bemalol qoplay oladi. Kredit jadvalini **Annuitet** (teng qismlarda to'lash) asosida hisoblasak:

- **Taxminiy oylik to'lov:** $\approx 15,950,000$ so'm (asosiy qarz va foizlarni o'z ichiga oladi).
- **Kafening oylik sof pul oqimi (Cash Flow):** Tadbirkorning moliyaviy rejasiga ko'ra, kafening barcha xarajatlari chegirilgandan so'ng kamida 19,000,000 so'm sof pul oqimi qolishi kerak.

2. Xavfsizlik ko'effitsiyenti (DSCR)

Bank xavfni baholash uchun **DSCR** ko'effitsiyentidan foydalanadi:

$DSCR = \frac{\text{Oylik kredit to'lovi}}{\text{Oylik sof pul oqimi (Naqd pul kirimi)}}$

- Agar sof pul oqimi 19,000,000 so'm bo'lsa:
 $DSCR = \frac{15,950,000}{19,000,000} \approx 1.19$
- Banklar odatda **DSCR ko'effitsiyenti 1.2 dan yuqori bo'lishini** talab qiladi. Bizning misolda, 1.19 yaqin, lekin biroz past. Bu tadbirkordan "**Capacity**" (To'lov qobiliyati) mezonini yaxshilash uchun sotuv prognozini yanada ishonchli asoslashni yoki qo'shimcha daromad manbalarini ko'rsatishni talab qiladi.
- Bu misol shuni ko'rsatadiki, biznes-rejadagi aniq hisob-kitoblar (Cash Flow) bankning kredit berishdagi asosiy qaror mexanizmi bo'lib xizmat qiladi. Aks holda, 300 mln. so'm kreditni olish ehtimoli keskin pasayadi.

3. Kredit xavflarini boshqarish va samaradorlikni oshirish

Kreditni olish – bu muvaffaqiyatning boshlanishi, uni samarali boshqarish esa **barqarorlikning asosidir**. Kreditdan keyingi xavflarni boshqarish zarur.

Asosiy kredit xavflari va ularga yechimlar

Xavf turi	Mazmuni	Boshqarish (Reja doirasidagi tavsiyalar)
-----------	---------	--

Bozor xavfi	Rejalashtirilgan mahsulot narxi yoki sotish hajmi past bo'lishi.	Diversifikatsiya: Bir nechta turdagi xizmatlarni taklif qilish (kafedan tashqari katering xizmati). ***"Sezuvchanlik tahlili"***ni o'tkazish (narx 10% tushsa ham kredit qoplanishini hisoblash).
Operatsion xavf	Ishlab chiqarish uzilishi, xomashyo narxi oshishi.	Zaxira fondini rejalashtirish (Cash Flow'ga ma'lum miqdorda kutilmagan xarajatlar uchun zaxira kiritish).
Valyuta xavfi	Kredit so'mda bo'lib, daromad valyutada bo'lsa (yoki aksincha).	Moliyaviy faoliyatni kredit valyutasiga moslashtirish. Agar daromad so'mda bo'lsa, valyuta kreditidan uzoqlashish.

Samaradorlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar

1. **Mablag'lardan Maqsadli Foydalanish:** Kredit pullari biznes-rejadagi belgilangan maqsadlardan (jihozlash) chetga chiqmasligi kerak. Banklar doimiy monitoring olib boradi.
2. **DSCRni doimiy kuzatish:** Har oy DSCR koefitsiyentini hisoblab borish va agar u 1.2 dan pastga tushsa, tezkor boshqaruv qarorlarini (xarajatlarni qisqartirish, narxni oshirish) qabul qilish.

Xulosa

Biznesni rejalashtirish jarayoni KÖB uchun kredit olishni osonlashtiruvchi vosita emas, balki moliyaviy intizomni o'rnatuvchi, xavflarni oldindan ko'ruvchi strategik yondashuvdir. Yuqoridagi misol kabi, hattoki kichik kreditlar uchun ham puxta moliyaviy prognozlash (Cash Flow) hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kredit resurslaridan samarali foydalanish faqat reja, nazorat va moliyaviy intizom orqali amalga oshiriladi, bu esa biznesning uzoq muddatli barqaror o'sishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Taqdim etilgan ilmiy ma'ruza matnini tayyorlashda va undagi tahliliy yondashuvlarni asoslashda quyidagi ilmiy, nazariy va amaliy adabiyotlardan foydalanildi:

I. O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari

1. O‘zbekiston Respublikasining ***"Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida"***gi Qonuni (Yangi tahriri).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va moliyalashtirish sohasidagi tegishli Farmon va Qarorlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining tijorat banklari tomonidan kreditlash tartibi va kredit risklarini boshqarish bo‘yicha me‘yoriy hujjatlari.

II. Nazariy va Amaliy Adabiyotlar (Monografiya va Darsliklar)

4. Xodiyev B. Y., Qosimova M. S. va b. *Bank ishi*. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2018. (Kreditlash nazariyasi, turlari va risklarni baholash qismi).
5. Shodiyev T. S. *Kichik biznesni boshqarish*. Darslik. – T.: O‘qituvchi, 2016. (Biznesni rejalashtirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari).
6. Tursunov Q. T., Xoliqov A. A. *Moliyaviy tahlil va audit*. O‘quv qo‘llanma. – T.: "Adib", 2019. (Moliyaviy ko‘rsatkichlar, shu jumladan, pul oqimlari tahlili).

III. Xorijiy adabiyotlar va ilmiy manbalar

7. Sahlman, William A. "How to Write a Great Business Plan." *Harvard Business Review*, 1997. (Biznes-rejaning strategik yondashuvi va investorlar talablari).
8. Rosenberg, Jerry M. *Dictionary of Banking and Finance*. – New York: John Wiley & Sons, 2005. (Kreditlash mezonlari, jumladan, 5 C modelining terminologik asoslari).
9. Besley, Scott, and Brigham, Eugene F. *Principles of Finance*. – Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2018. (Moliyaviy modellashtirish, DSCR va xavfni baholash metodikasi).
10. Gitman, Lawrence J., Zutter, Chad J. *Principles of Managerial Finance*. – Pearson Education, 2015. (Kapital byudjetlashtirish va investitsiya qarorlari tahlili).

IV. Internet resurslari

11. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti (www.cbu.uz) ma’lumotlari. Xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi)ning KÖBni moliyalashtirish bo‘yicha hisobotlari.